

Boerenverstand is mensenwerk

'Een landschap is niet een anonieme grootheid die zich ontwikkeld heeft los van mensen, er zijn mensen aan te pas gekomen om het landschap te laten voortbestaan en het landschap te laten veranderen of in stand te houden.'

Tekst: Marieke Berkers

'Waarom kom ik steeds bij antropologisch onderzoek uit als ik 'Boerenverstand' zie en niet bij historisch, historisch-geografisch of erfgoedonderzoek?' Jan Kolen pijnigt zijn hersenen. 'Ik ken geen vergelijkbaar project...'. Hij is zeer te spreken over de bijzondere werkwijze van Krijn Christiaansen en Cathelijne Montens. De ontwerpers 'infiltrerden' in de cultuur en het landschap van de Vechtstreek, als waren ze antropologen. Ze gingen op zoek naar doodeenvoudige planken en kregen naast planken een rijkdom aan verhalen cadeau. 'Het is interessant dat er geen verhalen zijn bovengekomen over de bezitsverhouding of economische functies van het land, maar juist verhalen over andere mensen. Het hek wordt in dit project dan ook niet als een bijproduct van sociaal-economische ontwikkelingen en landgebruik opgevat, maar als iets dat deel uitmaakt van het landschap als mensenwerk. Een invalshoek uit de antropologie', concludeert de onderzoeker. Kolen ziet het landschap graag als een geleefde en doorleefde wereld. Landschap is men-

Een gesprek met bijzonder hoogleraar voor het Erfgoed van Stad en Land aan de Vrije Universiteit Amsterdam, Jan Kolen, over de rol van de ontwerper ten opzichte van de bewoners van landschappen, hun relict en de verhalen die daaraan kleven.

senwerk, vindt hij. 'Boerenverstand' toont aan dat landschap mensenwerk is in de brede zin des woords.

Zo is een landschap niet een anonieme grootheid die zich los van mensen heeft ontwikkeld. Er zijn mensen aan te pas gekomen om het landschap te laten voortbestaan en het landschap te laten veranderen of in stand te houden. De relict in dat landschap zijn onlosmakelijk verbonden aan families. In het geval van 'Boerenverstand' zijn de hekken onvervreemdbaar van mensen. 'Het is verbazingwekkend te ontdekken dat er zo'n sterke link bestaat tussen een object en een mens, zeker in een landschap dat grenst aan het gebied waarin ik zelf ben opgegroeid', zegt Kolen.

Een filmpje dat werd gemaakt op de dag dat de bewoners van de Vechtstreek de hekken ophaalden, illustreert de stevige link tussen mens en erfgoed. Het filmpje toont één van de afnemers, die, druk gebarend met zijn armen en steeds

sneller pratend, over de afkomst van *zijn* planken vertelt. Hij weet zich nog precies te herinneren hoe een oude knecht de planken met teer bewerkte. Kolen wijst op de verwantschap met etnografische documentaires. 'Daarin maken mensen die ondervraagd worden vaak eenzelfde soort armgebaren wanneer ze spreken.'

Kolens fascinatie voor antropologie komt niet uit de lucht vallen. Hij werkt aan een publicatie over de 'biografie van het landschap', een gegeven dat hij ontleende aan de antropologie.* In 1987 publiceerden de antropologen Arjun Appadurai en Igor Kopytoff een invloedrijk boek: 'The Social Life of Things'. Hierin behandelen ze objecten alsof ze bezielde zijn, alsof ze een leven leiden en ervaringen opbouwen. In heel veel samenlevingen wordt zo naar objecten gekeken. Erfstukken bijvoorbeeld, worden in de samenleving bijna actoren. Ze brengen in sociale zin iets teweeg. Dat doen de hekken van 'Boerenverstand' ook. Een plank gaat een eigen leven leiden, omdat individuele levensgeschiedenissen worden gekoppeld aan 'zijn' levensgeschiedenis. Het hek is een ogenschijnlijk detail, maar er ligt een heleboel in besloten.

Om de ziel van de plank bloot te leggen werd van Christiaansen en Montens een flinke portie engelengeduld gevergd. Gestaag noteerden ze de verhalen van de bewoners van de Vechtstreek over de afkomst van hun planken. De ontwerpers

dienden zich op gepaste afstand te houden; het woord was immers in de eerste plaats aan de bewoners. Kolen refereert in dit kader aan een boek van V.S. Naipaul: 'The Enigma of Arrival'. Naipaul, afkomstig uit Trinidad, vestigde zich in het Engelse Wiltshire, vlakbij Stonehenge en beschrijft in het boek hoe hij zich dat landschap langzamerhand eigen maakte. Aanvankelijk dacht hij dat het een oeroud landschap was en dat de families waarmee hij kennis maakte er al eeuwenlang woonden. Pas nadat hij er zelf tien, twintig jaar woonde, kwam hij erachter dat die bewoners ook maar forensen zijn. Het boek toont haarfijn aan dat het heel lang kan duren, voordat je je kunt openstellen voor een landschap.

– Bricolage –

De onbevangenheid van de ontwerpers in hun werkwijze doet Kolen denken aan *bricolage*, een bekend begrip van de in 1908 geboren Franse etnoloog Claude Lévi-Strauss. Kolen vertelt dat Lévi-Strauss een onderscheid maakt tussen verschillende productiewijzen. Het ene uiterste wordt gevormd door massaproductie waar alles gestandaardiseerd is en waarbij het productieproces ook vooraf in detail is gepland over een lang traject. In het andere uiterste vind je de *bricoleur*. Hij rotzooit maar wat aan en gebruikt zaken die ter plekke voorhanden zijn. Hij improviseert met materiaal dat onmiddellijk ter beschikking is en daarmee maakt hij iets nieuws en iets functioneels

* 'Biographical Approach to Landscape. A challenge for landscape research, heritage studies and spatial planning' (Amsterdam University Press).

Stills uit de film waarin Kees van Zadelhoff vertelt over de planken waaruit zijn hek bestaat.

en dat gaat zo maar door. Lévi-Strauss zegt dat we oog moeten hebben voor de werkwijze van de *bricoleur*, want het materiaal van de *bricoleur* heeft vaak betekenis, daar kleven verhalen aan. Het proces en materiaal zijn net zo belangrijk als het product.

'Misschien vormt de *bricolage* – het maar wat aanrommelen – wel de charme van ons cultuurlandschap', merkt Kolen op. Als we het erf van vijftig jaar geleden nu zouden zien zouden we zeggen: 'Wat is er met het Nederlandse cultuurlandschap aan de hand?' Wellicht hoort die verrommeling wel bij het landschap, is hij kenmerkend voor ons doorleefde landschap. Kolen noemt het project 'Boerenverstand' dan ook een prachtig voorbeeld van betekenisvolle verrommeling. 'Het project kan de verrommeling in de hand werken.' Zo zullen hekken die nu gepolijst ergens zijn neergezet weer eroderen, kapot gaan en aangevuld worden. Boeren die in aanraking met dit project zijn gekomen denken misschien: 'Ik ga er weer een oude plank tegenaan zetten. De traditie van verrommeling kan in stand gehouden worden. Het project zou volgens de onderzoeker zelfs kunnen leiden tot een (her)uitvinding van een traditie.'

Laat ze dat in Den Haag maar niet horen! Het Rijk strijdt immers met de leuze 'Mooier Nederland' juist tegen verrommeling in Nederland. 'Een project kan beleid ook bekritisieren en deconstrueren',

aldus Kolen. 'Het beleid is bezig met *branding*, herkenbaarheid, met het idee dat erfgoed verbindt en harmonieus is en in mindere mate met betekenissen en ervaringen. Met 'Boerenverstand' leveren de ontwerpers niet zozeer een bijdrage aan de schoonheid van het erfgoed en het landschap en het harmonieuze en verbindende karakter ervan. Eerder kweken zij een beter begrip voor de uiteenlopende waarden van het landschap en de betekenissen die kleine onderdelen in dat landschap kunnen hebben voor personen.' 'Boerenverstand' is een project dat bij uitstek is geworteld in de gewoonte van mensen om maar wat aan te rommelen. Het maakt zichtbaar dat het landschap van de Vechtstreek puur mensenwerk is.